СЕРІЯ «Державне управління»

УДК 321.01

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-1\(1\)-9-18](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-1(1)-9-18)

Васильковський Олександр Тимофійович старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, підполковник, Національна академія Національної гвардії України, майдан Захисників України, 3, м. Харків, 61001, тел.: (050) 043-38-50, e-mail: bo.regmedfond@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6456-7167>

ОСНОВНІ ТИПИ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ ДЕРЖАВНОГО РІВНЯ ТА ПРИЧИНИ ЇХ ВИНИКНЕННЯ

Анотація. У статті досліджено основні типи політичних конфліктів державного рівня та причини їх виникнення. Доведено, що важливою умовою аналізу політичних конфліктів є створення їх типології. Першою типологічною групою конфліктів можна вважати державно-правові конфлікти, що виникають у самій системі державної влади. Другою групою є статусно-рольові політичні конфлікти. Розрізняють конфлікти за рівнем і характером їх нормативної регуляції. Виокремлюють конфлікти й за їх якісними характеристиками, які відображають різний рівень залучення людей у вирішення суперечки, інтенсивність криз і суперечностей, їх значення для динаміки політичних процесів тощо. Вирізняють конфлікти з огляду публічності конкуренції сторін. Класифікують конфлікти і за такою ознакою, як співвідношення між побудовою та організацією режиму правління. У цьому випадку, як правило, виділяють конфлікти вертикальні та горизонтальні.

Доведено, що причинами виникнення політичного конфлікту державного рівня, може бути негативне ставлення законодавчої та виконавчої влади, до будь-яких державних змін і в першу чергу інноваційним. Друга причина пояснюється постійним прагненням суспільства до стабільності, до всебічного соціально-економічного розвитку держави, але страх перед новим і невідомим штовхає їх в безодню невирішених проблем. Третя причина виникнення політичного конфлікту державного рівня – це негативне ставлення державної влади до новацій, які пов'язані з обмеженням ініціативи суспільства Четверта причина політичного конфлікту державного рівня, обумовлена тим, що багато новації, що проводяться в державі, зазнали невдачі. П'ята причина виникнення політичного

конфлікту – це неприйняття новацій пов'язаних з відсутністю розвитку індустріалізації держави, що в свою чергу повинна підтримувати інноваційну діяльність.

З'ясовано, що політичний конфлікт є негативною формою взаємодії, яка розгортається в законно залежному і від закону незалежному просторі. Політичний конфлікт пов'язаний з реалізацією панування і підпорядкування, що передбачає використання насильницьких засобів тиску на взаємодіючих індивідів, а також насильницьких дій з боку самих індивідів, що знаходяться в нерівному становищі.

Ключові слова: політичний конфлікт, політичний конфлікт державного рівня, типологія конфліктів, держава, державна влада.

Vasylovskyi Oleksandr Tymofiiiovych Senior Lecturer of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, Lieutenant Colonel, National Academy of the National Guard of Ukraine, Maidan Zahisnikiv of Ukraine, 3, Kharkiv, 61001, tel.: (050) 043-38-50, e-mail: bo.regmedfond@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6456-7167>

MAIN TYPES OF STATE-LEVEL POLITICAL CONFLICTS AND THEIR CAUSES

Abstract. The article examines the main types of political conflicts at the state level and the causes of their occurrence. It is proved that an important condition for analyzing political conflicts is the creation of their typology. The first typological group of conflicts can be considered state-legal conflicts that arise in the system of state power itself. The second group is status-role political conflicts. Conflicts are distinguished by the level and nature of their regulatory regulation. Conflicts are also distinguished by their qualitative characteristics, which reflect the different level of involvement of people in dispute resolution, the intensity of crises and contradictions, their significance for the dynamics of political processes, and so on. They distinguish conflicts based on the publicity and competition of the parties. Conflicts are also classified on such grounds as the relationship between the construction and organization of the government regime. In this case, as a rule, vertical and horizontal conflicts are distinguished.

It is proved that the causes of political conflict at the state level can be a negative attitude of the legislative and executive authorities to any state changes, and first of all innovative ones. The second reason is explained by the constant desire of society for stability, for comprehensive socio-economic development of the state, but the fear of the new and unknown pushes them into the abyss of unresolved problems. The third reason for the emergence of a political conflict at the state level is the negative attitude of the state authorities to innovations that are associated with limiting the initiative of society. The fourth reason for a political conflict at the state level is due to the fact that

many innovations carried out in the state have failed. The fifth reason for the emergence of a political conflict is the rejection of innovations associated with the lack of development of industrialization of the state, which in turn should support innovation activities.

It was found out that political conflict is now a common phenomenon in the life of society and the state. Political conflict exists not only in a limited circle, but also on a state scale.

Keywords: political conflict, state-level political conflict, typology of conflicts, state, state power.

Постановка проблеми. Політичні конфлікти, метою яких є зміна влади, нищення соціально-правових інституцій держави, вирішення проблем особистісного характеру, розподіл сфер впливу у різних галузях державного рівня, успіх інтересів бізнесу, суперечності в релігійних поглядах, різниця між національними поглядами. Дані, складові політичного конфлікту тягнуть за собою процвітання корупції, соціально-економічну відсталість держави, занепад національних інтересів, відсутність ідеології держави, нарощення криміногенної обстановки та створення незаконних збройних формувань з числа незахищених, зраджених державою верств населення. Всі ці процеси тісно пов'язані з апаратом державного управління, народом та елітою держави. У зв'язку з цим виникає необхідність наукового дослідження політичних конфліктів.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженню причин виникнення конфліктів і впливу суперечливих культурних, соціологічних та історичних чинників на формування державної політики в Україні присвячена низка публікацій. Серед них слід виділити праці Ю.Г. Барабаша [1] та Ю.В. Біляка [2] та ін., у яких аналізуються суперечності розвитку політичної системи й обґрунтовуються механізми їх подолання. У працях українських науковців: Н. Іщенко (Гумба) [5], І. Попов [5], П. Щелін [5], І. Джанашия [5], Є. Єнін [5], І. Куса [5] та В. Малиновського [6], – розглядаються причини виникнення конфліктів у державно-управлінських відносинах, обґрунтовуються деякі механізми їх розв'язання. Серед закордонних дослідників слід відзначити роботи Е. Люттвака [10], Д. Шарпа [9] та ін. Однак, незважаючи на численні дослідження, проблема уточнення типів політичних конфліктів та причини їх виникнення залишається однією з актуальних.

Мета статті. Метою статті є узагальнення основних типів політичних конфліктів і причини їх виникнення та надання пропозицій з їх попередження.

Виклад основного матеріалу. За останні півстоліття в різних країнах світу відбувалися різноманітні конфлікти, які мали як мирний, так і військовий характер. Важливою умовою аналізу політичних конфліктів є створення їх типології. Першою типологічною групою конфліктів можна вважати державно-правові конфлікти, що виникають у самій системі державної влади [6, с. 25]. Під час таких конфліктів боротьба точиться навколо функціонування старих і виникнення нових державних інститутів, обсягу їх повноважень, конституційних

положень, що регулюють ці повноваження, ресурсів влади тощо. Інший тип – статусно-рольові політичні конфлікти [4, с. 62]. Нерівний розподіл влади, прав і свобод, форм і рівнів участі в політичному житті – джерело конфліктності політичних відносин. Третім типом в ієрархії політичних конфліктів є конфлікти на основі суттєвих розбіжностей у політичній культурі [5, с. 41]. Йдеться не просто про конфлікти цінностей як розбіжностей в ідеалах, орієнтаціях, а про конфлікти на ґрунті політичних культур як способів сприйняття реальності, а також способів політичного мислення і дії великих соціальних груп.

До сфери політики належать також конфлікти в системі державного управління, що виникають у зв'язку з різницею інтересів, з суперництвом і боротьбою різних інститутів і державних структур стосовно перерозподілу та реалізації політико-державної влади [8, с. 27]. Від політичних вони відрізняються тим, що розгортаються в юридичній формі і мають у своїй основі правові розбіжності. Конституційний баланс виконавчої і законодавчої гілок влади є гарантом успішного функціонування державного управління. Але іноді функції гілок влади перетинаються, вступають у суперечності, відтак виникають конфлікти. Концентрація їх у політичній системі призводить до політичних криз, які поділяються в середині апарату державного управління. Усі вони мають місце в політичному житті сучасної держави і не завжди вирішуються законним й мирним шляхом.

Становить інтерес типологія конфліктів, запропонована Д. Шарпом, який звернув основну увагу при класифікації конфліктів на соціальне середовище, в якому вони проявляються: усередині сім'ї (між подружжям, між подружжям і дітьми); між сім'ями та кланами; між родами і подібними до них спільнотами; між територіальними спільнотами (села, міста тощо); між регіонами; між керівниками і підлеглими; між різними категоріями працівників усередині колективу; між лідерами кримінальних угруповань; між ватажками незаконних збройних формувань; між політичними партіями; між представниками різних конфесій (релігійні конфлікти); між представниками різних ідеологій; конкурентна боротьба в межах однієї галузі; конкурентна боротьба між різними галузями; расові конфлікти; суперництво між окремими народами, яке може проявлятися в різних галузях, зокрема в боротьбі за сфери впливу, ринки тощо; конфлікти між різними культурами; «холодна війна», тобто війна без застосування зброї; боротьба між «Сходом» і «Заходом» чи між «Північчю» і «Півднем» (країни, що розвиваються, країни «третього світу»). Одним з різновидів конфліктів він вважає конфлікти на ґрунті антисемітизму як прояв антагонізмів релігійного, культурного і расового характеру [9].

Д. Шарп запропонував свою типологію соціальних конфліктів, виділивши в ній такі категорії: реальні конфлікти, тобто такі, що насправді відбуваються в конкретному соціальному середовищі; випадкові конфлікти, поява яких залежить від низки другорядних чинників і суперечностей; замінні конфлікти, які є фіксованим проявом прихованих конфліктів, тобто тих, що не проявляються на

поверхні суспільного життя; конфлікти, які виникають в результаті недостатнього знання становища або невдалого застосування принципу «поділяй і володарюй»; приховані (латентні) конфлікти, або конфлікти, що розвиваються поволі, непомітні відразу [9]. Їх учасники через різні обставини не можуть чи не хочуть заявити про свою відкриту боротьбу один з одним; фальшиві конфлікти, тобто ті, що не мають, по суті, об'єктивних підстав. Вони виникають через неадекватне віддзеркалення в груповій чи масовій свідомості реальності. В особливий різновид конфліктів багато дослідників виділяють ті, що пов'язані з процесами модернізації. При всьому різноманітті трактувань західними політологами поняття «модернізація» можна виокремити як найбільш прийнятне її тлумачення, як етап переходу від традиційного до сучасного (індустріального) суспільства [2, с. 34].

Здійснення модернізації нерідко ставило під загрозу традиційні цінності, а іноді й суверенітет держав. Конфлікти, що виникають у зв'язку з цим, носять, по суті, цивільний характер. Їх учасники захищають різні культурні цінності й орієнтуються на різні соціальні зразки (моделі) і норми.

У цих умовах, як відзначав, Е. Люттвак відбулась політизація етнокультурних цінностей, що проявилось у вигляді зіткнення конфліктів, які вимагають політичного узгодження і врегулювання, без чого вони переходять в насильство [10]. Характер цих процесів, темпи і спрямованість еволюції системи управління безпосередньо залежать від типу домінуючих політичних конфліктів. У політичній науці прийнято класифікувати конфлікти за такими ознаками. Виокремлюються конфлікти з огляду на зони та області їх прояву. До них, перш за все, належать зовнішньо- і внутрішньо політичні конфлікти, які, у свою чергу, поділяються на цілий спектр криз і суперечностей. Так, серед міжнародних конфліктів називають кризи типу «балансування на межі війни», які відображають висунення однією державою вимог до іншої, сподіваючись, що супротивник швидше поступиться, ніж боротиметься; «виправдання ворожості» [5, с. 26], що характеризують провокаційну діяльність держави проти потенційного супротивника, щоб використати ситуацію, яка склалася, для висунення йому неприйнятних вимог, тощо.

Внутрішньо-політичні конфлікти теж поділяються на кризи і суперечності, що розкривають взаємодію між різними суб'єктами влади (органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства) [7, с. 42], що відображають характер політичних процесів, з яких розгорається суперечка груп та індивідів (у сфері державного управління чи масової участі громадян у політиці) тощо.

Розрізняють конфлікти за рівнем і характером їх нормативної регуляції. У цьому випадку можна говорити про (цілком чи частково) інституціоналізовані та неінституціоналізовані конфлікти, які характеризують здатність або нездатність людей (інститутів) дотримуватися певних правил політичної гри [6, с. 74].

Виокремлюють конфлікти й за їх якісними характеристиками, які відображають різний рівень залученості людей у вирішення суперечки, інтенсивність криз і суперечностей, їх значення для динаміки політичних процесів тощо. Серед конфліктів такого типу існують «глибоко» і «неглибоко вкорінені» (у свідомості людей) конфлікти [5, с. 25]; конфлікти «з нульовою сумою» (позиції сторін протилежні, і тому перемога однієї стане поразкою для іншої) і «не з нульовою сумою» (у яких існує хоча б один спосіб встановлення взаємної згоди) [9]; антагоністичні та неантагоністичні конфлікти, розв'язання яких пов'язується зі знищенням однієї з протиборчих сторін, або відповідно збереженням протиборчих суб'єктів [3, с. 36].

Вирізняють конфлікти з огляду публічності конкуренції сторін. Тут варто говорити про відкриті (виражені в явних формах взаємодії суб'єктів, що конфліктують) і закриті (латентні) конфлікти, де домінують тіньові способи заперечування суб'єктами своїх владних повноважень. Якщо перший тип таких конфліктів добре помітний в різних формах масової участі громадян у політичному житті (наприклад, у вигляді маніфестацій, страйків, участі у виборах тощо) [6, с. 34], то другий характерний для прихованих процесів ухвалення рішень (зокрема, взаємодій усередині правлячої еліти, відносин між різними гілками влади). Існують довготривалі, повільні і короткочасні конфлікти [7, с. 29]. Так, виникнення і вирішення окремих конфліктів у політичному житті може завершитися протягом гранично короткого часу (наприклад, відставка міністра у зв'язку з публікацією відомостей про його небажані дії). Але конфлікт може тривати й протягом життя цілих поколінь [4, с. 64].

Класифікують конфлікти і за такою ознакою, як співвідношення між побудовою та організацією режиму правління. У цьому випадку, як правило, виділяють конфлікти вертикальні (які характеризують взаємини суб'єктів, що належать до різних рівнів влади – між центральними і місцевими елітами, органами центрального та місцевого самоврядування тощо) та горизонтальні (які розкривають зв'язки однорангових суб'єктів і носіїв влади – усередині правлячої еліти, між неправлячими партіями та членами однієї політичної асоціації тощо). Типи конфліктів, які наділені тими чи іншими властивостями і характеристиками, можуть відігравати різні ролі в конкретних політичних процесах, стимулюючи відносини змагальності і співпраці, протидії та узгодження, примирення і непримиренності. Кожний з типів та видів конфлікту, маючи свої особливості, може відіграти певну, конструктивну чи деструктивну, руйнівну роль у розгортанні політичних процесів. Тому важливо знати ці особливості, аби правильно орієнтуватися в політичній ситуації, зазвичай дуже мінливій, динамічній [1, с. 36].

Типології конфліктів, що пропоновані в літературі, базуються, як правило, на різних ознаках, формальних нормах або ціннісних думках. Можна назвати певну схожість причин, що викликають конфлікти. Наприклад, соціальна дискримінація (соціальна несправедливість). Такі конфлікти, відрізняючись за

масштабами, інтенсивністю та результативністю, характерні для всієї нової і новітньої історії. Конфлікти можуть типологізуватись і за такою ознакою, як характер суперечностей, що лежать в їх основі [6, с. 61]. Суперечності можуть бути антагоністичними і неантагоністичними, внутрішніми і зовнішніми (у залежності від їх відношення до соціальної системи) [4, с. 23]. Вони можуть розрізнятися також за сферами свого прояву (економічна, політична, духовна сфера, сфера міжнаціональних відносин, зовнішньо-політична тощо) [1, с. 21]. Конфлікти можуть класифікуватись й за часом дії (довготривалі, уповільнені, швидкоплинні), за інтенсивністю, за масштабами дії (регіональні, локальні), за формами прояву (мирні і немирні, явні та приховані) і, нарешті, за їх наслідками (позитивні – негативні, конструктивні – деструктивні). Питанням типології конфліктів присвячено багато літератури. Ряд дослідників звертають увагу при класифікації конфліктів на такі моменти, як умови їх виникнення і розвитку. Конфлікти, обумовлені чинниками внутрішнього характеру, він називає ендогенними, а зовнішніми чинниками – екзогенними [3, с. 12].

Причинами виникнення політичного конфлікту державного рівня, може бути негативне ставлення законодавчої та виконавчої влади, до будь-яких державних змін і в першу чергу інноваційним. Одна з них обумовлена вузьким трактуванням поняття інноваційного соціально-економічного розвитку. Інколи під інновацією, державна влада розуміє вдосконалення існуючої інфраструктури держави, законодавчої бази, або створення чогось принципово нового [7, с. 159]. У першому випадку завдання зводиться тільки до поліпшення того, що робила державна влада тривалий час, а в другому державна влада вважає, що інноваціями повинні займатися наукові і проектні інституції або сучасні науково-дослідницькі центри з потужною і високорозвиненою дослідницькою та конструкторською базою. І в тому і в іншому випадку звужується сфера соціально-економічного розвитку держави та сковуються втілення запропонованих різноманітних ініціатив. У державної влади з'являється страх перед принциповими змінами сфери діяльності і перед необхідністю перегляду поглядів на існуюче стратегічне планування.

Друга причина пояснюється постійним прагненням суспільства до стабільності, до всебічного соціально-економічного розвитку держави, але страх перед новим і невідомим штовхає їх в безодню невирішених проблем. Наслідком цього, лідери політичних партій, рухів (сил), еліти держави, починають відкрито висловлювати своє незадоволення, виводячи своїх прихильників на масові мітинги та протести, тим самим провокують загострення суспільно-політичної обстановки в державі, що тягне за собою виникнення політичного конфлікту державного рівня [6, с. 51].

Третя причина виникнення політичного конфлікту державного рівня – це негативне ставлення державної влади до новацій, які пов'язані з обмеженням ініціативи суспільства, у вигляді розгляду проблемних питань соціально-економічного розвитку на державному референдумі. Ігнорування розгляду на

референдумі питань соціально-економічного розвитку, обмеження різноманітних сфер економічної діяльності, відсутність конкуренції і можливості розпочати власну справу, можуть підштовхувати населення держави до радикальних змін за допомогою нелегітимного захоплення влади [10].

Четверта причина політичного конфлікту державного рівня, обумовлена тим, що багато новації, що проводяться в державі, зазнали невдачі. Причина цьому багато в чому пояснюється невмінням влади вбудувати інноваційну діяльність, в поточну діяльність держави. Спроби включити новаторство в посадові інструкції і поставити його в обов'язки посадовців державної влади, призвели до негативного результату, у вигляді безконтрольності дій різноманітних державних посадовців та не можливості якісного звітування їх діяльності, яка повинна проносити позитивні результати на користь держави.

П'ята причина виникнення політичного конфлікту – це неприйняття новацій пов'язаних з відсутністю розвитку індустріалізації держави, що в свою чергу повинна підтримувати інноваційну діяльність. Високі кредитні ставки, небажання банків і інвестиційних компаній кредитувати розвиток великого, середнього та малого бізнесу в державі, не дозволяють в більшій мірі підприємцям сплачувати податки, що є однією з основ складових наповнення державного бюджету, який є основою стратегічного планування держави [2, с. 24].

Політичний конфлікт, що виявляється в законно залежному просторі, дозволяється державою правовими методами. А в просторі, де взаємодія не визначається законом, держава вирішує конфлікт альтернативними праву методами або зовсім не бере участь в його вирішенні і тим самим надає право громадськості самостійно вирішувати їх методами і способами традиційного та інноваційного характеру. Політичний конфлікт як негативна взаємодія суть специфічна форма зв'язку індивідів, при якій одна зі сторін взаємодії формально або реально виключається з нього. В цілому результат політичного конфлікту можна визначити так-або він звільняє від закону залежних зв'язків, або ні. Законно підлеглі залежності визначають взаємодію індивідів, але роблять їх негативними для індивіда в кінцевому результаті підпорядкування. Джерелом же негативних взаємодій, на наш погляд, є їх соціальний стан. Якщо соціальне становище відповідає особистісним особливостям індивіда, то воно стверджує основні способи підпорядкування існуючим законам, і навпаки, якщо соціальне становище не відповідає індивідуальним особливостям, то воно заперечує підпорядкування існуючим законам. Форми непокори законам, звичайно ж, мають свої особливості, але є і загальне, що їх об'єднує, а саме негативна дія індивідів проти існуючих форм підпорядкування.

Висновки. Потрібно відзначити, що новітня політична історія схильна до численних конфліктів і конфліктних ситуацій. Політичний конфлікт знаходить своє відображення у всіх сферах людської життєдіяльності, де існують зіткнення соціальних сил в області задоволення і захисту своїх інтересів, виступаючи одночасно як форма політичної взаємодії соціальних груп на різних рівнях,

починаючи з масштабу країни і закінчуючи світовою політикою, і як спосіб вирішення протиріч між ними. Попередження і вирішення конфліктів знаходиться в тих руках, в яких зосереджена влада. Так чи інакше, роль суб'єкта в політичному конфлікті є визначальною, а ступінь наближеності до важелів влади, здатність впливати на прийняття найважливіших рішень залишається головною умовою для впливу на конфлікти і конфліктні ситуації як в масштабі країни, так і за її межами.

Провівши дане дослідження потрібно відзначити, що типів конфліктів та причин їх виникнення існує велика кількість та можливо зробити висновок, що кожен конфлікт своєрідний і неповторний, тому неможливо знайти один єдиний спосіб по врегулюванню або вирішенню всіх конфліктів взагалі. Однак якщо прагнути вирішити наступні завдання: перешкодити виникненню конфлікту, попередити його зростання на ранніх стадіях ескалації політичних конфліктів; вивести всі приховані, латентні конфлікти у відкриту форму з метою уникнути раптового розвитку неконтрольованих процесів; мінімізувати ступінь соціального збудження, що викликається політичним конфліктом, то можливо досягти позитивних успіхів у цій діяльності.

Література:

1. Барабаш Ю.Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: Монографія. Харків: Право, 2008. 220 с.
2. Біляк Ю.В. Дослідження конфлікту інтересів: аналіз приватного інтересу, приклади і можливі наслідки. *Економічні студії*. 2017. № 2 (15). С. 11-14.
3. Даймонд Д. Переворот. Київ: ТОВ «Видавнича група КМ-БУКС» 2019. 464 с.
4. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник. Київ: «ЮРІНКОНТІНТЕР». 2003. 360 с.
5. Конфлікти, що змінили світ / Н. Іщенко (Гумба) [та ін.]; [Укр. ін-т майбутнього]. Харків : Фоліо, 2020. 184 с.
6. Малиновський В.Я. Державне управління: навч. посіб. Київ: «АТІКА». 2003. 576 с.
7. Наїм М. Занепад влади. Київ: BookChef, 2017. 512 с.
8. Сидак В. С., Козенюк В. А. Революцію назначить... экспорт революции в операциях советских спецслужб. Київ: Генеза, 2004. 248 с.
9. Шарп Д. От диктатуры до демократии. Концептуальные основы освобождения. URL: http://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Russian.pdf. (Дата звернення: 29.07.2021).
10. Luttwak, Edward *Coup d'Etat: A Practical Handbook*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1979. 250 p.

References:

1. Barabash, Yu.H. (2008). *Derzhavno-pravovi konflikty v teorii ta praktytsi konstytutsiinoho prava* [Sovereign-legal conflicts in the theory and practice of constitutional law]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
2. Biliak, Yu.V. (2017). *Doslidzhennia konfliktu interesiv: analiz pryvatnoho interesu, pryklady i mozhlyvi naslidky* [Preceding a confrontation of interests: analysis of private interest, add and possibly inheritance]. *Ekonomichni studii – Economic studios*. 3 (15), 11-14. [in Ukrainian]
3. Daimond, D. (2019). *Perevorot [Coup]* Kyiv: TOV «Vydavnycha hrupa KM-BUKS» [in Ukrainian].

4. Kolodii, A.M., Oliinyk, A.Iu. (2003). Derzhavne budivnytstvo i mistseve samovriaduvannia v Ukraini [State Budgetary and Municipal Self-Direction in Ukraine]. Kyiv: «IuRINKOM INTER». [in Ukrainian].
5. Ishchenko, N. (2020). Konflikty, shcho zminyly svit [Conflicts that changed the world]. Kharkiv: Folio, [in Ukrainian].
6. Malynovskyi, V.Ia. (2003). Derzhavne upravlinnia [State administration]. Kyiv: «ATIKA». [in Ukrainian].
7. Naim, M. (2017). Zaneпад vlady. [Decline of power] Kyiv: BookChef. [in Ukrainian].
8. Sidak, V. S., Kozenyuk, V. A. (2004). Revolyutsiyu naznachit'... eksport revolyutsii v operatsiyakh sovetskikh spetssluzhb [Appoint a revolution... export of the revolution in the operations of the Soviet special services] Kyiv: Heneza, [in Russian].
9. Sharp, D. (2013). Ot diktatury do demokratii. Kontseptual'nye osnovy osvobozhdeniya [From dictatorship to democracy. Conceptual framework for liberation.] URL: http://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Russian.pdf. [in Russian].
10. Luttwak, Edward (1979). Coup d'État: A Practical Handbook. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, [in English].